

VALDENCI V ITALIJI

Cerkev, ki prihaja od daleč

Zgodovina italijanskih valdencev¹ se začenja zdavnaj pred Luthrovo reformacijo. Zаметki enega izmed tako imenovanih »krivoverskih« srednjeveških gibanj segajo namreč nazaj do 11. stoletja. Če so znotraj srednjeveških gibanj verskega oporečništva katari, ki so podedovali antične oblike filozofskega in teološkega dualizma, dvomili o doktrinalnih naukih, so drugi spet čutili močno potrebo po uboštvu in bolj evangelijski razsežnosti Cerkve, ki so jo kot institucijo sprejemali. Ta gibanja so temeljila na zahtevi po neposrednem branju evangelijev, daleč od močne in bogate klerikalne Cerkve, ki je bila po Konstantinovem zasuku povezana s posvetno oblastjo in jo je na ozemlju karolinškega rimskega imperija vodil zahodni patriarh, njene disciplinarne in strukturalne značilnosti pa so z reformo papeža Gregorja VII. postajale vedno bolj centralistične. V okvir drugega tipa sodi gibanje, ki ga je v drugi polovici 11. stoletja v Lyonu začel Valdès, trgovec, ki se je potem, ko je svoje imetje razdelil med reveže, odločil, posvetiti spoznavanju evangelija in prostemu pridiganju s svojimi pristaši. Ti so se imenovali »i Poveri di Lione« in k njim so lahko pristopile tudi ženske. V bližnji Lombardiji so t. i.

- 1 Zgoščeno zgodovino valdencev, potrebno za orientacijo med nadvse številnimi objavami o tem predmetu (več kot 4000), podaja nedavno objavljena knjiga Giorgio Tourn, *I Valdesi. La singolare vicenda di un popolo-chiesa*, ed Claudiana, Torino, 1993 (3). Delo je prevedeno v angleški, nemški, francoski, španski in nizozemski jezik, na koncu pa prinaša tudi obsežno in smiselno urejeno bibliografijo. Še posebej za srednji vek glej: Grado Giovanni Merlo, *Valdo, L'eretico di Lione*, Claudiana, Torino, 2010; str. 111-118. Od leta 1884 nepretrgoma objavlja študije *Bulletin de la Société d'Histoire Vaudoise* (od 1904 v italijanščini), in sicer v dodatkih, ki jih vsako leto objavljajo ob praznovanju 17. februarja.

Umiliati in *Arnaldisti* ustvarili okolje, primerno za širjenje delovanja tistih, ki so se imenovali »*Poveri lombardi*« in so se navezovali na izkušnjo iz Lyona. Razglašali so duhovne zahteve, podobne onim, ki jih je nedolgo zatem in nemara tudi na njihovi podlagi zagovarjal Frančišek Asiški. Valdès in Frančišek sta iskala papeževo odobritev; prvi že na III. lateranskem koncilu leta 1179, kjer so ga skupaj z njegovimi privrženci s prezirom označili za nevedneža. Obsodila sta ga šele Lucij III. na okrajnem koncilu v Veroni leta 1184 ter IV. lateranski koncil leta 1215, zaradi česar je na svoji poti še naprej iskal privolitve. Frančišek je stopal po poti podreditve Cerkvi, najprej z ustanovitvijo reda leta 1209 in nato še s papeževo potrditvijo redovnih pravil leta 1223.

V življenju gibanja, ki ga je ustanovil Valdès, je bila pomembna razprava na srečanju v Bergamu leta 1218 med šestimi »ubogimi iz Lyona« in šestimi »ubogimi Lombardijci«. Znana je iz poročila, poslanega v Nemčijo, ki razkriva že obsežno evropsko mrežo *valdencev*, kakor so bili znani že tedaj. »*Societas valdesiana*« se je ukvarjala z dušnim pastirstvom, uboštvom in delom, poroko, krstom, Gospodovo večerjo in *Svetim pismom*, pri čemer njeni poudarki sicer niso bili enoglasni, a so se nedvomno razlikovali od načel v Rimski cerkvi. Valdenci se v okviru svoje verske izkušnje sprva niso hoteli ločiti od Cerkve; njeno obredje so spoštovali in niso dvomili o temeljnih načelih njenega izročila.² Sestajali so se predvsem v družinskih krogih in v majhnih študijskih ter molilnih skupinah, imenovanih *sholae*, v središču njihove misli pa so bili branje *Biblije* v živem jeziku, pridiganje evangelija, preprosta vera, ki se je zrcalila v apostolskem kedu in evangelijski etiki, ter želja po revni Cerkvi, skladni s svojimi začetki. Opisovali so jih kot preproste in zmerne ljudi, ki so se preživljali z različnimi poklici.³ Katoliške dogmatike niso spreminjali in so ji sledili, če je bila skladna s *Svetim pismom*. Tako niso priznavali vic, čistili so samo Boga in Kristusa ter niso prisegali s sklicevanjem

2 Glej veroizpoved Valdèsa v *Enchiridon Fontium Valdesinum*, I, aux soins de Giovanni Gonnet, Claudiana, Torino 1958, str. 32–36; za prve zapise valdencev in o valdencih do leta 1218 glej tudi knjigo, urejeno leta 1998.

3 Gl. Ernesto Comba, *Storia dei Valdesi*, Claudiana, Torre Pellice, 1934, poročilo »Inkvizitorja iz Passaua« na str. 54–55.

na Boga. Ker so jih preganjali in prisilili, da so na zunaj obiskovali tradicionalno Cerkev, so jih obiskovali ugledni bratje, ki se jih je prijelo ime »*barba*«, stric v izvirnem pomenu, izučeni v »*sholah*« znotraj gibanja. Ker so si kmalu morali urediti cerkveno strukturo, so sledili tradicionalnemu vzorcu z diakoni, prezbitri in škofi, med katerimi je *majoralis* vodil generalni kapitelj (kasneje sinodo), ki se je večkrat sestel v Lombardiji.

Privrženci Valdèsa, ki so po evangelijskem pozivu pridigali v parih, so se z mrežo zavetišč razširili v Provansi, Languedocu, Piemontu in Lombardiji. Še posebej po križarski vojni 1206–1207, ki jih je prizadela, saj so bili kot krivoverci izenačeni s katari, jih najdemo v Nemčiji, na Češkem, v Avstriji, na donavskem območju, pa tudi v južni Italiji, v Kalabriji in Pugliji, kjer so jim delo dali krajevni gospodje. Gre torej za versko tkivo, ki ni bilo povsem homogeno in so ga označili za krivoverstvo ter ga včasih mešali s čarovništvom. Skupnosti so se skozi stoletja širile in ohranjale pri življenju na skrivaj. »*Socii*« so se zbirali v svojih hišah, v »*sholah*«, ki so kljub težavam s komunikacijami, značilnim za tisti čas, ohranile medsebojno povezanost, saj sta jih vezala evangelijsko bistvo in sklicevanje na skupno poreklo.

Jedro valdencev je ostalo trdno zakoreninjeno v zahodnih Alpah, tako na francoski strani Dofineje kakor na italijanski strani, kjer so našli zatočišče pred preganjanjem in kjer so bili krajevni gospodje do njih sprva prizanesljivi, ker so imeli korist od njihovega dela. Gre torej za območje, ki je bilo odmaknjeno, a po drugi strani blizu prometnih poti med Italijo, Francijo ter srednjo oziroma severno Evropo. Kmečke skupnosti s samostojnim življenjem pod vodstvom starost, ki so imeli vlogo vodnikov pri branju svetopisemskih odlomkov v provansalskem jeziku,⁴ ter pri molitvah v okviru družinskih jeder in širših občin srečanj, so spričo teh zborov delovale kot Cerkev. Ohranile so poteze izvirnega misijonarskega vzgona, pri čemer so bile vsaj delno obveščene o tem, kaj se dogaja daleč stran, na primer na Češkem, v deželi, iz katere so dobivali dokumente in s katero so

4 Tam, str. 90-95: z drugo pomembno literaturo v starem provansalskem jeziku, še posebej prevodi svetopisemskih odlomkov, zgledno prozo, nagovarjanji, spisi v verzih.

delili teološka prepričanja. Dejavní so bili tudi v drugi polovici 15. stoletja, ko so krajevni gospodje in inkvizitorji Katoliške cerkve ob pomoči tamkajšnjih škofov ponovno okrepili zatiranje. Gibanje starodavnega izvora, preprostih struktur in vztrajnih evangelijskih zahtev je cenil tudi luteranski teolog Matija Vlačić (Flacius), ki je iskal evangelijska pričevanja v krščanstvu pred reformacijo. Z valdenci se je seznanil predvsem na Češkem, kjer so se ti združili in pomešali s pristaši in dediči Jana Husa, torej v deželi glasnih in trpljenja polnih pozivov k verski prenovi.⁵

Pristop k reformaciji

Veliki zasuk v zgodovini valdencev je prišel z reformacijo, ki je pretresla Nemčijo in bližnjo Švico. Valdenci v Alpah, obveščeni o dogajanju, so občutili moč prenove in zaslutili možnost za nadaljevanje krščanske izkušnje ob podpori skupnega gibanja, ki je povzemalo mnoga od njihovih starodavnih prepričanj. Na zboru oz. sinodi v Chanforanu leta 1532 so po posvetih z brati husiti ter dolgi razpravi, v kateri so obravnavali predvsem zamisli švicarskih reformatorjev (Johannes Heussgen, bolj znan kot Oecolampadius, in Martin Bucer), valdenci pristopili k reformacijskemu gibanju, kakršno se je oblikovalo v Švici in Franciji. Na zboru, na katerem je bil navzoč tudi Guillaume Farel, ki je prišel iz Švice, so ob manjših notranjih nesoglasjih odločili, da bodo ohranili svojo avtonomijo ter finančno podprli prvi prevod *Svetega pisma* v francoščino, imenovan Olivetanova *Biblija*.

Tako so skupaj s protestanti različnih izpovedi, ki so se sčasoma oblikovale, valdenci iz množice Cerkva postali v Valdenska cerkev.⁶ Vpliv francoskih reformiranih Cerkva je bilo mogoče občutiti predvsem v veroizpovedi iz leta 1655, ki v triintridesetih členih odseva

5 Prinaša dragocene dokumente in piše o tem v več delih: *Catalogus testium; Historia Ecclesiastica, Confessio Waldensium*.

6 Gl. *Izpoved vere iz leta 1655* v francoskem jeziku, iz leta 1662 v italijanskem jeziku, kar je še vedno uradna referenca za Valdensko cerkev (prva veroizpoved izvira iz leta 1530, pred Chanforanom, in je v provansalskem jeziku, gl. Comba, *Storia*, cit, str. 99–101).

red, značilen za *confessio gallicana*, ki je bila takrat razširjena po Franciji. Organizacija valdenskih Cerkva še vedno temelji na sinodah, skupnostih pod vodstvom pastorej in diakonov, »v skladu z običaji starodavne Cerkve«. ⁷ Ker so se novi pastorji izobraževali večinoma v Ženevi, se je tudi do tedaj bolj svoboden kult valdencev približal kultu kalvinistične reforme. V Italiji je po valdencih s prisilnim pokatoličenjem in pravimi pokoli v Provansi, Piemontu in Kalabriji udarila protireformacija. Valdenskemu jedru v Piemontu je uspelo odvrniti nevarnost, da bi jih prepovedali; k temu je pripomogel politični položaj Savojskega vojvodstva, ki je takrat uspešno krmarilo med velikimi silami Francijo in Anglijo, valdenci pa so bili njegovi podložniki. Še pomembnejši dejavnik pa je bilo njihovo vztrajno kljubovanje, ki jim je omogočilo sporazum o toleranci z vojvodami. Organizacijske in doktrinarne vezi z Ženevo so se utrdile po kugi leta 1630, ko so pomrli skoraj vsi pastorji valdenskih dolin in so jih prišli nadomestiti novi iz Ženeve, spričo česar se je kot jezik kateheze in bogoslužja utrdila francoščina.

V mednarodnem kontekstu verskih vojn v drugi polovici 17. stoletja je bilo mogoče beležiti vrh pritiska na valdence, ki so jih silili k spreobrnitvi, zaradi česar so se mnogi neupogljivi verniki razbežali. Iz pregnanstva so se vrnili leta 1689 v pravem vojaškem korpusu tisočih oseb z dolгим pohodom, ki so ga v okviru političnih sporazumov s Piemontom, takrat usmerjenim k Franciji, pripravili in podprli Angleži ter Viljem Oranski in Nizozemci. Gre za »Slavno vrnitev v domovino«, ki je po imenu in pomenu blizu »Slavni revoluciji« v Angliji leta 1588. Dogodek je kljub težavam in dolgotrajnim poskusom absorbiranja zaznamoval dokončno utrditev valdencev v Piemontu. Tu so bili tako rekoč v etnični in verski osami. Omenjeni kmečki svet, ki so ga evropska gibanja poznala in ščitila, je bil kulturno in versko povezan s Švico, kjer so se predvsem v Ženevi, Baslu in Lausanni izobraževali pastorji, pa tudi z Anglijo, Nizozemsko, Nemčijo in Francijo.

Francoska revolucija in Napoleonov čas sta s Cisalpinskim kraljestvom v Italiji prinesla veter svobode, ko sta sprva pometla z vsemi

7 Gl. člen 31 *Veroizpovedi* iz leta 1662.

socialnimi in verskimi razlikovanji. Te nove razmere niso trajale dolgo, a so po vsej Evropi zasejale klice nove državljanske zavesti. Valdenska skupnost v Alpah je vzbujala zanimanje in vabila obiskovalce iz protestantskega sveta, ki so ponujali pomoč, da bi v okolju, ki jo je hotelo zadušiti, preživel; podpirali so njeno kulturno rast ter jo celo spodbujali pri njenem poslanstvu. Pri tem je bilo odločilno delo nekdanjega angleškega generala Charlesa J. Beckwitha, ki se je ustalil v tamkajšnjih dolinah. Leta 1848, ko so vso Evropo pretresali nemiri, so valdenci in nato tudi Judje dokončno dobili državljanske pravice. Dovoljenje Karla Alberta Savojskega z dne 17. februarja v tistem Piemontu, takrat Sardinjskem kraljestvu, ki je kasneje združil Italijo, je še danes vtisnjeno v spomin kot »praznik svobode« valdencev, datum pa so nedavno predlagali za državni praznik verske svobode za vse Italijane.

Valdenska cerkev v piemontskih Alpah postane italijanska

Po združenju velikega dela Italije leta 1861 je skupna država za valdence postala področje, kjer je bilo treba s pridigami širiti evangelijsko sporočilo; dežela, ki jo je močno zaznamovala prevladujoča Katoliška cerkev, je namreč takrat doživela močan zasuk v smer državljanske in družbene emancipacije. Intelktualni svet je prežemala sovražnost do Cerkve, ki se je s posvetno državo upirala nacionalni enotnosti in je na I. vatikanskem koncilu ter z dokumentom *Syllabus* obsodila moderni svet z vsemi socialnimi, znanstvenimi in filozofskimi novostmi. Združena Italija se je odprla valdencem kot nov svet, dovzeten za nove verske in politične zamisli, v katerem je protestantizem lahko dobil pomembno vlogo.⁸ V okviru protestantskega sveta gre za obdobje *prebujenja*, ki je hotelo oživiti versko

8 Zgodovinski trenutek velikih pričakovanj je v večkrat izdanem delu opisal zgodovinar Giorgio Spini, *Risorgimento Protestanti*, Neapelj 1956; nanj se navezujejo tudi druga dela, izdana pozneje. Če je bila rast valdencev številčno nižja od takratnih pričakovanj, pa se je nadaljevalo njihovo polno vključevanje v italijansko kulturo v zgodovinskem, literarnem in znanstvenem okviru, pa tudi v družbo, poklice in politiko. Vse to se je pričelo v Piemontu leta 1848.

reformo 16. stoletja in ji dati zalet. V valdenskih skupnostih se ta čas kaže dokaj očitno z duhovno prenovo ter povečanjem družbenega ter dobrodelnega delovanja. »Raznašalci« so širili *Biblijo* in ponesli svoje sporočilo v vse italijanske pokrajine, skupnosti so rasle, v Torinu, Firencah in Rimu so gradili svetišča. V skromnem kmečkem svetu valdenskih dolin je bilo vedno veliko zanimanja za ne zgolj versko izobraževanje, ki je bilo v primerjavi z okolico pa tudi nasploh z ostalo Italijo na občutno višji ravni.

V Torinu so ustanovili založbo Claudiana, ki je še danes dejavna in je, poleg tega da je obogatila razmislek *in loco*, v Italijo prinesla protestantske vire in kulturo. Teološka fakulteta je najprej v kraju Torre Pellice v Piemontu, potem v Firencah, ki so bile kratek čas prestolnica Italije, in po prvi svetovni vojni v Rimu, spodbujala teološke študije ter ohranjala žive stike s srednjo in severno Evropo. S tem se je kulturno zakoreninila v Italiji, kjer je bilo konec 19. stoletja s kulturnimi krožki in ustanovitvijo svobodnih Cerkva čutiti veliko zanimanje za protestantizem, tudi zavoljo iskanja avtonomne nacionalne poti. Valdenska fakulteta, nujno potrebna za izobraževanje pastorjev in za teološko navzočnost, usposobljeno v Italiji, je najprej sledila miselnim smernicam protestantskega sveta prebujenja ter kasneje liberalni smeri, torej navezani na Bartha, z izvirnimi italijanskimi teološkimi glasovi znotraj in zunaj fakultete.

Poskus združitve s svobodnimi Cerkvami v Italiji takrat ni bil uspešen; valdenci so nadaljevali z evangelizacijo Italije v okviru »avtonomne misijonarske družbe«. Ob ekumenizmu, zastavljenem v protestantskem svetu že od druge polovice 19. stoletja, so prispevali k ohranjanju sodelovanja tudi z drugimi protestantskimi veroizpovedmi, ki so medtem prišle v Italijo iz tujine.

Od druge polovice 19. do začetka 20. stoletja so velike ekonomske zagate sprožile močne migracije, še posebej proti Severni in Južni Ameriki, ki so takrat zaznamovale vso Italijo in tudi valdenske doline. Izseljenci so v Urugvaju in Argentini v spremstvu pastorjev in učiteljev podprli ustanovitev močne Cerkve »dvojčice«, ki še vedno obstaja v teh dveh južnoameriških državah in je tudi formalno trdno povezana z italijanskimi valdenci v Sinodi, najvišjem valdenskem organu, ki ima dve zasedanji, evropsko in južnoameriško.

S prvo svetovno vojno ter pridružitvijo Trsta in Istre Italiji so valdenci prišli v Trst, kjer so naleteli na sorodno reformirano švicarsko skupnost, tam naseljeno že od 18. stoletja. S sporazumom, ki jih je združil, je srednjeveška bazilika San Silvestro, sedež omenjene skupnosti, postala tudi sedež valdenske skupnosti. Priseljenci so bili vojaki, funkcionarji in trgovci, ki so prišli v pristaniško mesto in prestolnico nove dežele Julijske krajine. Nadaljevalo se je tudi posvetno sodelovanje med Švicarji in luteranci, že prej razširjenimi v Gorici in v Istri, v Reki, Pulju in Opatiji.

V obdobju takoj po vojni je fašistična oblast leta 1929 sklenila konkordat z Vatikanom; Rimskokatoliška cerkev je bila razglašena za državno in valdenci so bili v ozračju, ki se je nagibalo k razmišljanju o protestantizmu kot o tujku v telesu italijanskega naroda, priznani med »priključenimi kulti«. Podreditev, ki jo je nalagal politični položaj, je omejila, a ni izključila stikov protestantov s tujino in z ekumenskim gibanjem ter teološkim raziskovanjem pod takratnim vplivom Karla Bartha, ki je valdensko teologijo v Italiji začelo usmerjati v podtalno delovanje.

Po drugi svetovni vojni je bil Mussolinijev konkordat z Rimskokatoliško cerkvijo vključen v državno ustavo s členom 8, kar so dopolnili tako imenovani »sporazumi« z drugimi veroizpovedmi v členu 7. Ti so ostali zgolj na papirju vse do novega konkordata leta 1984, v času, ko je v Italiji, kjer je že dolgo vladala katoliška stranka Krščanske demokracije, prevladovalo ozračje »hladne vojne«. Za valdence je bilo to obdobje svetovnega ekumenskega odprtja, v znamenju stikov predvsem s srednjo in severno Evropo, ter povezano s širšim mednarodnim protestantskim svetom. V Italiji je ekumensko pot med protestantskimi cerkvami leta 1965 spet zastavil Evangelijski kongres v Rimu, kjer so bile navzoče protestantske skupnosti v Italiji, dejavne od razglasitve kraljestva oziroma ustanovljene v okoliščinah tistega časa, pa tudi druge, ki so se sčasoma razširile.

V času II. vatikanskega koncila so valdenci pozorno spremljali prizadevanja za prenovo Rimskokatoliške cerkve; okrepili so se uradni stiki s »temeljnimi skupnostmi«, ki so se zavemale za radikalno cerkveno prenovo in so bile dejavne na družbenem področju. Po mučnem letu 1968 se je v tistem času izostril tudi čut za

socialna vprašanja in sploh za modernizacijo italijanske družbe. Razprava o zakonih o razvezi in tudi o splavu, ki jim je vrh Katoliške cerkve ostro nasprotoval, a se je moral ukloniti ljudskim referendumom, je postala vzrok občega boja z naprednimi dejavniki v italijanski družbi in tudi znotraj same Katoliške cerkve.

Cerkev, ki je danes dejavna med Cerkvami in v družbi⁹

Stara veroizpoved iz leta 1662, ki je še vedno uradna referenčna točka valdencev, je ob odprti in dialogu naklonjeni teologiji izgubila nekdanjo togost izročila, nikoli dovzetnega za ostre dogmatične razprave, a zmeraj pozornega na središčnost *Svetega pisma* in na evangelijsko etiko. Poleg potrditve funkcionalne organizacije Cerkve določa usmeritev po verski in etični poti letna Sinoda, ki ni »nikoli vladar, saj je podvržena edinemu Gospodu Cerkve«, upravo pa vodi *Tavola*, njen izvršni organ.¹⁰

Nedeljsko bogoslužje, s središčno vlogo pridige in sveto večerjo/evharistijo ob pogostnosti, ki jo določi skupnost, opravlja pastor, lahko pa tudi krajevni pridigarji, ki jih teološko pripravijo oziroma določijo drugi člani skupnosti ter tako potrdijo skupščinsko ekleziologijo. Priložnost za stalno izobraževanje omogoča tedenski biblični študij. Za mlade in tiste, ki se spoznavajo s Cerkvijo v odraslih letih, pripravljajo verouk. Krajevna skupščina načrtuje življenje skupnosti, razpravlja in predlaga vsebine ter morebitna mnenja Sinodi; v njej jih preučijo izvoljeni delegati in pastori, ki nato sprejmejo odločitev. Kulturna središča, povezana tudi z drugimi protestantskimi denominacijami v okolici v zadnjem času skrbijo za dejavnosti, namenjene tudi tistim, ki niso valdenci.

Med novostmi, ki so na poti evropskega in svetovnega protestantizma dozorele v Cerkvah, je ženski pastorat, za katerega so

9 Za več novic, še posebej o organizaciji in trenutni dejavnosti, gl. spletno stran Valdenske cerkve www.chiesavaldese.org.

10 Gl. *Atti sinodali*, ki jih vsako leta objavi založba Claudiana, in besedilo *Raccolta delle discipline vigenti nell'Ordinamento valdese*, prav tako Claudiana, periodično dopolnjeno, zadnja izdaja Torino 2003; citat je iz člena 12 v *Atti sinodali* 1972 evropskega zasedanja.

odločili po dolgem posvetu leta 1962. Zdaj opravlja službo, ki se imenuje *moderatore della Tavola* in traja največ sedem let, pastorka.

Od leta 1975 je veljavi sporazum o združitvi med valdensko in metodistično cerkvijo, ki spoštuje razliko med izročili in pastoralnimi izkušnjami. Različna zaznavanja, pri valdencih usmerjena v kulturni in teološki ter pri metodistih v socialni okvir, so vpeta v skupno življenje in organizacijo obeh Cerkva. Valdencev in metodistov je 45 000, pastori obeh veroizpovedi pa so nepristransko porazdeljeni na ozemlju kakih stotih skupnosti po skoraj vseh italijanskih pokrajinah.

Valdenci-metodisti imajo zelo tesne stike z baptističnimi Cerkvami, potrjene s sporazumi o delovanju in sodelovanju,¹¹ pa tudi s svobodnimi Cerkvami, ki so nastale v času *risorgimenta*, z Evangelijsko luteransko cerkvijo v Italiji, z evangelijskimi Cerkvami vojske odrešitve v Italiji in z adventisti. Večina teh Cerkva je danes združena v Federacijo italijanskih protestantskih cerkva (Federazione Chiese protestanti italiane, FCEI), glasniki vseh pa so tedenski časopis *Riforma* ter skupne radijske in televizijske oddaje na državnih mrežah. Založba Claudiana v skupnem lastništvu z drugimi veroizpovedmi še naprej izdaja številna protestantska dela v italijanščini, med katerimi so tako zgodovinske kakor teološko aktualne knjige. Valdenska teološka fakulteta izobražuje tudi pastore drugih Cerkva, če te nimajo svojega teološkega študija. Revija *Protestantesimo* je pomembno orodje teološke poglobitve in dialoga.

Stiki s svetovno protestantsko skupnostjo so tesni. Valdenska cerkev je članica Ekumenskega sveta Cerkva od njegove ustanovitve v Amsterdamu leta 1948. Dejavna je tudi v neposrednem dialogu s Cerkvami ali skupinami Cerkva s skupnimi listinami,¹² s čimer se je tako ponovno opredelila kot Cerkev, reformirana v aktualnem protestantizmu.

11 Gl. *Evangelici in Italia, documenti delle chiese battiste, metodiste e valdesi (1961–1990)*, Claudiana, Torino 1990.

12 Gl. op. 11; pomembni so: dokument BVM iz leta 1980 (Battisti Valdesi Metodisti italiani), Concordia di Luenberg iz leta 1989 (Luterani-Riformati) in dokument BEM iz Lime 1985 (Battesimo Eucaristia Ministeri), o katerih so razpravljali in jih sprejeli v Italiji.

Po II. vatikanskem koncilu so se po stoletjih sovražnosti in nezaupanja izboljšali odnosi z Rimskokatoliško cerkvijo, ki jih kljub nedavnem in nedobrodošlem ekleziološkem razglasu enciklike *Christus Dominus* Benedikta XVI. in ohladitvi ekumenskega ozračja med Katoliško cerkvijo ter protestantskim svetom, zaznamujejo molitvena srečanja, soočanja in dialogi. Otipljiv rezultat dialoga je priprava skupnega dokumenta o porokah med pripadniki obeh veroizpovedi.¹³

Odnos z državo je, v skladu z valdenskim izročilom, v znamenju sodelovanja. Ker ji konkordaten režim kot vir privilegijev ni po godu, se Valdenska cerkev prilagaja s sporazumi posebni zakonodaji, ki bi jo rada presegla z državno zakonodajo o verski svobodi, kjer bi bila vsa verska prepričanja izenačena. V skupnostih je prišlo do burne razprave o financiranju religij iz osmih promilov državnega davka za Cerkve ter o razdelitvi kvot tistih, ki se niso opredelili. Tako financiranje so valdenci najprej zavrnili zaradi prepričanja, da je vzdrževanje pastorej in Cerkva naloga vernikov, ne države. Ko pa so ugotovili, da davčni prihodek ne bo vrnjen državljanom, temveč razdeljen med Cerkve, ki so podpisnice konkordata ali sporazumov, in da bo največ dobila Rimskokatoliška cerkev, se je Sinoda po dolgi razpravi odločila sprejeti financiranje. Omenjenega denarja pa valdenci na porabijo za notranje delovanje Cerkve, marveč vsega namenijo humanitarni in kulturni dejavnosti v Italiji. Zaradi te odločitve številni Italijani (okoli 300 000, kar je dosti več, kot je valdencev in metodistov) namenijo prav njim cerkveni davek, ki ga pobira država.

Valdensko cerkev, pa tudi druge zgodovinske krščanske veroizpovedi na zahodu, v tem času spodbuja sekularizacija, kar je značilno tako za valdenske doline Piemonta kakor za vso Italijo. Opuščanje vere na tradicionalnih področjih pa blaži nenehna podpora kritičnih katolikov, spričo katerih se Valdenska cerkev v deželi pod močnim ekonomskim, političnim in pravnim vplivom Vatikana še naprej kaže kot zgled alternativne izkušnje krščanske vere.

Iz italijansčine prevedel Tomaž Jurca

13 Člen 47, *Atti del Sinodo Valdese 1980*, evropsko zasedanje.

Philosophie stellt die Frage nach dem Sein, Theologie handelt von dem, was uns unausweichlich und unbedingt angeht. Glaube heißt in allen Funktionen des Geistes wirksame Hinwendung zum Unbedingten. Jeder Glaubensakt richtet sich unmittelbar auf ein heiliges Objekt, aber er meint nicht das Objekt, sondern das Unbedingte, das in dem Objekt symbolisch ausgedrückt ist. Das Unbedingte ist eine Qualität, die wir in der Begegnung mit der Wirklichkeit erfahren. Etwas Unbedingtes bezeichnet nie ein Wesen, auch nicht das höchste Wesen. Wer von der Existenz des Unbedingten spricht, hat nach Tillich den Sinn dieses Begriffes völlig mißverstanden.

Paul Tillich's Philosophie der Geschichte bedeutet geschichtsbewußtes Denken dessen Ethos unbedingte Verantwortlichkeit für die damalige Zeit heißt. Tillich geht es um eine Sinndeutung der Geschichte vom Begriff des Kairos her, sogar um das Gegenwartsbewußtsein und Gegenwartshandeln im Sinne des Kairos. Mit dem Wort Kairos ist die »rechte Zeit«, die inhalts- und bedeutungsvolle Zeit, nicht die formale, quantitative Zeit des Chronos gemeint. Kairos heißt inhaltlich »erfüllte Zeit« und als solcher mit neuem Sein verbunden und bedeutet gleichzeitig auch das Hereinbrechen des Ewigen in die Zeit, aber das Ewige hebt das Zeitliche nicht auf. Dementsprechend ist die Idee des Kairos nach Tillichs Ansichten mit der Utopie und prophetischer Zeitdeutung verbunden. Der prophetische Geist schafft Neues in der Zeit, aber dieser Geist ist nicht ein fixierbarer Geist und es gibt keine Stätte, an der Geist prophetischer Zeitdeutung a priori gebunden wäre. In der neuesten Geschichte erkennt Tillich der prophetische Geist an zwei Stellen im 19. Jahrhundert, beide Male unter dem Zeichen eines harten Kampfes gegen das Christentum, und zwar bei Karl Marx und Friedrich Nietzsche. Beide Denker eröffnen auch den Kampf gegen die Dämonie der bürgerlichen Welt, seine ausbeuterische Wirtschaftsordnung und seine Konventionen. Nach Tillich heißt der Kampf gegen die Dämonie der bürgerlichen Gesellschaft, vor allem gegen das kapitalistische System, die eigentliche Kraft der prophetischen Gegenbewegungen und diese Kraft stammt aus der Entscheidung für den Kairos.

UDC 273(4-011)“05/18”

Gianfranco Hofer

The Waldensians in Italy. The church coming from far

The movement started by Valdēs in Lyons in the 11th century and which was condemned by the Roman Catholic Church was one of the religious movements which even before Luther demanded direct reading of the gospels. Under the influence of the Lyons movement a community of “poor Lombardians” came into being in Lombardy, which advocated the reading of the Bible in the

vernacular, evangelical ethics and a poor Church. They followed Catholic doctrines which were in harmony with the Bible, e.g. they did not acknowledge Purgatory, and they worshipped only God and Christ. At the Synod in Chanforan in 1532 they decided to join the Reformation; partly they approached Calvinist doctrines. The Waldensians in Piedmont succeeded in avoiding the blows of the Counter-Reformation and the later pressure of re-Catholicization. In 1848 they gained citizenship rights, while the period after the unification of Italy in 1861 was for them a time of spiritual renewal and becoming rooted in Italian society. They developed education, founded the Claudiana publishing house in Turin and a Reformation Theology Faculty; in their theology they followed Barth's initiatives and developed original Italian contributions. Within the framework of ecumenism they maintained cooperation with Protestant confessions. Emigrants in Uruguay and Argentina founded churches there linked with Italian Waldensians into two Synods. After the First World War, Waldensians also settled in Trieste.

Their statement of faith, based on the document of 1662, along with a theology open to dialogue and never given to harsh dogmatic discussions, shook off rigid views but always placed the Bible and evangelical ethics in the centre. In their Sunday services, the sermon and Holy Communion have a central role. In 1962 they decided on having women priests. In 1975 the Waldensian and Methodist Churches in Italy united, yet respecting differences in their traditions and pastoral experiences. Relations with the Roman Catholic Church have improved since the Second Vatican Council.

UDC 273/.6"15"

Tomaž Jurca

**Duke Emanuele Filiberto of Savoy and the Waldensians of Piedmont:
»Il patto di Cavour 1561« as the first document of religious tolerance
in modern Europe**

The unique story of the Waldensians of Piedmont certainly represents more than just a footnote in the long chapter of the Italian and European Reformation. The Treaty of Cavour, stipulated between the mentioned religious minority and the Duke of Savoy, Emanuele Filiberto, in 1561 is on the one hand a symbol of the long struggle for recognition of their Church and on the other the first act of religious tolerance in early modern Europe. The Waldensians of Piedmont were also the first Protestant community that organized an armed rebellion against the secular authority and justified the use of force with valid political and theological arguments. These arguments, although not always in accordance with the teachings of Luther and Calvin, were later used in almost